

Олена Галинська

(Національний університет харчових технологій)

ЕТНОУНІКАЛЬНА СИМВОЛІКА МІЖМОВНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У МЕЖАХ АНТРОПНОГО КОДУ КУЛЬТУРИ

Питання дослідження символу, символіки належить водночас до сфери як філософських, культурологічних, так і лінгвістичних досліджень, і пов'язане з розумінням природи мови. Представники різних шкіл, як філософських, так і мовознавчих (Ч. Пірс, Ю. Лотман, Е. Сепір, П. Флоренський, О. Лосєв, М. Костомаров, О. Потебня та ін.) ґрунтовно вивчали це питання. Так, український вчений О. Потебня зазначав у своїх працях, що наївна картина світу, її символіка, – це певний етап розвитку мислення та мови [3]. Учений досліджує символічні дії, не лише так звані «предметні» символи, виявляючи при цьому метафори та їх символи. Е. Сепір зазначав, що «ми можемо розглядати мову як виражені в символах вказівки до культури» [4].

Над проблемою символу як компонентом фразеологізму працювали українські фразеологи В. Ужченко, Д. Ужченко, О. Левченко та ін. Як вважає О. Левченко, «використання символів у фразеологізмах спричиняє, з одного боку, скорочення коду, бо символ транслює експресивність, емоційність, загалом містить оцінку, а з іншого боку, символ у багатьох випадках ускладнює ФО національно-культурною своєрідністю [2, с. 64].

Атрибути символів мають різне походження. Їх джерелами є християнство, вірування, обряди, міфологія, література. Слід зауважити, що в нашій розвідці зосереджуємося переважно на тих етносимволах, які в досліджуваних нами фразеологічних системах української та англійської мов різняться, тобто є внутрішньомовними. Водночас, для дотримання принципів зіставного дослідження та отримання правильних висновків, за допомогою порівняльно-історичного методу (реконструкції джерел етнокультурної інформації українських та англійських ФО), зіставно-типологічного методу

(виявлення спільних закономірностей і відмінностей у мотивації культурної інформації у ФО обох мов) залучатимемо й міжмовні фразеологізми.

Людина займає особливе місце на Землі і ототожнює себе з центром Всесвіту. Вона задає антропологічне розуміння існування, так як світ сприймається нею за зразком. Людина тотожна світові, і навпаки, тобто образи людини та світу є взаємоізоморфні. Людина знаходиться в площині культури, яка стала для неї реальним явищем. Саме через людину формується особливий код, що використовується для позначення предметів, явищ, що існують у світі, – антропний. І не випадково антропний код культури займає провідне місце в системі кодування. Антропний, або власне людський код культури, – це сукупність номінацій людини в її фізичних, інтелектуальних, функціональних іпостасях, що позначають різні аспекти людини, її якісні характеристики, фізичні та емоційні стани.

З давніх-давен родина була осередком родоводу, про що свідчать слова ще прамови на позначення кровної спорідненості – *брат, син, сестра, дочка*. Назви за спорідненістю становлять своєрідне родовідне дерево [1, с. 211]. Як старший у родині, її голова, за давніми звичаями батько був господарем, мудрим порадиником і вихователем дітей. І діти, особливо син, успадковують не лише батьківське добро, а й вдачу, тому прислів'я каже: *“Яка вода, такий млин, який батько, такий син”*. Маємо широкий фразеологічний ряд на позначення рідні, свояцтва: *бідний родич* “нешасний, невлаштований”, *ні сват, ні брат* “зовсім чужа людина”; *ні роду, ні плоду* “хто-небудь зовсім самотній”, ірон. *свояк з лівої щоки* “нерідна, чужа людина” [СФУМ, с. 603; 630; 603; 637]. В англ. зафіксовано: *seven daughter of a seven daughter* “пророчиця, провісниця, віщунка” (за старим повір'ям, сьома дочка сьомої дочки має дар віщування); *cousin seven times removed* “дальній родич” [АУФС, с. 853; 876]. Взагалі число *сім* здавна вважалося магічним. Сім днів тривав потоп, кожна із семи планет мала свій день. Додамо до цього сім чудес світу, сім днів тижня. Ця цифра увійшла до складу деяких англійських ФО, а також до складу вживаних українських фразеологізмів і паремій: *сім п'ятниць на тиждень; дерти сім*

шкур; як сім баб пошептало; сім мішків гречаної вовни (наговорити, наплести) [СФУМ, с. 651; 195; 651]; *Сім баб – сім рад, а дитя безпутне; Прийде сім баб та скаже сім рад; Свято – сім баб розп'ято* [ППа, с. 147; ППб, с. 316].

Частину етноунікальних символів становлять фольклорні етносимволи – назви людей: *дідова дочка, бабина дочка, Іван-Побиван, Івасик-Телесик* та ін. У фразеології закріпився образ *язикатої Хвеськи* на позначення дуже говірливої людини, переважно жінки, образи неіснуючих царів – *за царя Гороха (Тимка, Панька)* “дуже давно” (пор. англ. *When Queen Anne was alive* “ще за царя Панька, дуже давно”) [АУФС, с. 1003]. В українському мовно-культурному просторі функціонує ФО з прецедентними іменем *баба Палажка [і баба Параска]*, персонажами оповідань І. С. Нечуя-Левицького в значенні “язикатий, чванливий”. Слід сказати, що фразеологічним зворотам казкового походження властиві всі особливості малих фольклорних жанрів – прислів'їв, приказок, примовок, загадок – глибинна символізація значення, усталеність форми, художня виразність. Наведемо найхарактерніші з них, які стали народними приповідками: *Ні здумати, ні згадати, ні пером описати; за діда-прадіда; Стоїть на воротах у червоних чоботях; Ось тобі казка, а мені бубликів в'язка; За царя Панька (Тимка), як була земля тонка.* Символізація імені на українському мовному ґрунті виразно постає на прикладі засвоєних християнською церквою власних імен людей. Так, давньоєвр. *Gabri'el* (“моя міць”, “Бог”) переосмислене на християнському тлі як “сила Божа” чи “людина Божа”, ввійшло як ім'я *Гавриїл* [1, с. 178]. Це ім'я носить один із старших ангелів (у християнстві – архангел). За Біблією, саме архангел Гавриїл приніс Діві Марії звістку про народження у неї Бога-Сина [там само, с. 179]. В етносвідомості українців це ім'я символізує вайлувату, невправну, не надто розумну людину. Пор.: фам. *крути, Гаврило* (вживається для спонукання, заохочення; жарт. *сім мішків гречаного Гаврила* “багато зайвого, безглузлого” [СФУМ, с. 317; 651].

У народній фразеології найчастіше зустрічаємо імена Іван, Макар, Мартин, Петро, Хома, Параска, Хима. Особливо показовими є прислів'я та

приказки, згруповані навколо імені *Іван*, що уособлює поняття “проста людина”, “бідняк”: *Іван – не пан, а сто золотих – гроші; Як не буде Івана, то не буде пана; Не буде з Івана пана* [ППа, с. 204–223].

В англійській фразеології виразну етносимволіку має ім’я *Jack*: *Jack Homer* “самовдоволений, пихатий хлопчисько”; *Jack Sprat* “карлик, нікчема” (вирази з дитячих віршів); *Jack of all trades* “майстер на всі руки”; *Jack of both sides* “дворушник, людина, що намагається служити багатьом; і нашим, і вашим”; *Jack Tar* “англійський матрос” (*Tar* у цьому виразі є скороченням *tarpaulin* - брезент, костюми з якого носять матроси у штормову погоду [АУФС, с. 558–559]. Популярним є ім’я *Tom*: *Tom fool* “дурень, блазень”; *Tom Perper* (мор. жарг.) “дуже брехлива людина” [АУФС, с. 956].

Таким чином, основними джерелами етнокультурної інтертекстуальної інформації фразеологізмів антропного коду культури виступають: родинне, суспільне життя та взаємини; фольклор: літературні джерела; звичаї, рід занять. Перспективним у цьому аспекті видається ширше, більш ґрунтовне дослідження етноунікальної символіки крізь призму антропного коду культури, зокрема тієї символіки, що базується на традиціях, віруваннях, уявленнях обох етносів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: Нариси / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
2. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект [монографія] / О. П. Левченко. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
3. Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре / А. А. Потебня [сост., ст. и комент. А. Л. Топоркова] – М. : Лабиринт, 2007. – 480 с.
4. Сепир Э. Положение лингвистики как науки / Сепир Э. // История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Учпедгиз, 1960. – Ч. 2. – С.175–181.

СПИСОК ДОВІДНИКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. АУФС – Англо-український фразеологічний словник [уклад. К. Т. Баранцев] – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
2. ППа – Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1990. – 528 с. (Українська народна творчість).
3. ППб – Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1991. – 440 с. (Українська народна творчість).
4. СФУМ – Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.